
МЕДІА-МОВА

УДК 070.41

Інна Гаврилюк

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕСЕ

Розглядаються стилістичні особливості есеїстики. Наголошується на тому, що ознаками есе є стилістична насиченість, яка проявляється як на лексичному, так і на синтаксичному рівнях.

Ключові слова: есе, стиль, ідіостиль.

Рассматриваются стилистические особенности эссеистики. Подчеркивается, что признаками эссе есть стилистическая насыщенность, проявляющаяся как на лексическом, так и на синтаксическом уровнях.

Ключевые слова: эссе, стиль, идиостиль.

The article deals with the stylistic peculiarities of essays. It is emphasized that the stylistic colouring is revealed on lexical as well as on syntactic level.

Key words: essay, style, idiosstyle.

Сучасний стан розвитку журналістики засвідчує посилення інтересу до художньої публіцистики.

Одне з провідних місць на сучасному етапі становлення української журналістики у системі художньо-публіцистичних жанрів належить есе.

Розгляд стилістичних особливостей есе є не лише актуальним, а й відносно новим у теорії та практиці соціально-комунікаційних досліджень.

Жанр есе ставав предметом спеціальних досліджень (у тих чи інших аспектах) як українських, так і зарубіжних журналістикознавців, літературознавців. Вивченню цього жанру присвячено роботи М. Балаклицького, В. Берьозкіної, О. Вайнштейна, В. Горегляда, Т. Гундорової, О. Дмитровського, М. Епштейна, К. Зацепіна, І. Кабанової, Л. Кайди, Л. Компанцевої, С. Матвієнко, Б. Матіяш, Л. Садикової,

О. Ципорухи та ін. Найгрунтовнішими дослідженнями, на нашу думку, є роботи М. Балаклицького [1] та О. Дмитровського [2]. Також жанр есе представлений у системі комплексних досліджень жанрів (В. Ворошилов, О. Грабельников, В. Здорова, І. Михайлин, В. Карпенко, О. Тертичний, О. Чернікова, В. Шкляр та ін.).

Мета статті — дослідити стилістичні особливості есе.

Для виконання мети ставимо такі *завдання*: визначити найхарактерніші стилістичні засоби есе; охарактеризувати стилістичні функції лексичних та синтаксичних засобів.

Об'єктом дослідження є публіцистичні твори в жанрі есе. *Предметом* дослідження — стилістичні особливості есе.

Як і для будь якого жанру, для есе характерна власна стилістика (ідіостиль). Проте не для кожного журналістського жанру виразність, сила залежить від мовленнєвої форми. Для есе мовленнєва форма є провідним чинником. Основа ідіостилію есеїста — самотність, несхожість на інших.

Якщо говорити про стилістику есе, то його особливостями є, перше, прагнення автора встановити водночас розмовну, полемічну та питальну (риторичну) інтонацію.

Розмовність досягається різними мовленнєвими засобами. Це й особові займенники, і дієслова, що мають ознаку особи, тощо: «Повертаючись до конкретних положень виборчого закону, **розглянемо** пункт в бюлетені «проти всіх» (День. № 133. 10.08.2007); «**Ми** повинні приймати такі закони і проводитим таку політику, яка найбільш ефективно в даній ситуації наблизатиме країну до демократичного шляху» (там само).

Часто есеїсти вдаються до таких прийомів ораторського мистецтва, як риторичні запитання: «Якого дідька?!» (Дзеркало тижня. № 5. 10.02.–16. 02. 2007), «Може, вичікують?» (Дзеркало тижня. № 1. 13.01.–19. 01. 2007).

Широко використовуються у системі есе й художні засоби. Образність у цьому жанрі постає як глибоко експресіоністична. Поетична вільність, розкутість створюють непересічний ореол сприйняття інформації та авторських інтенцій. Реципієнт отримує насолоду в першу чергу від зовнішньої оболонки інформації, хоча наступне її реципіювання відбувається на глибокому інтелектуальному рівні, що надає також неабиякого емоційно-естетичного ефекту.

Особливо виразними в системі есе є метафори: «Тепер я думаю, що він був подібним до лійки. Він показував усім нам, як можна набирати у свою власну фляжку воду світового дощу, світового водоспаду, вставивши лійку у флягу. Як можна неекономно і радісно роздавати воду з власного запасу, вірячи у те, що світова вода нескінченна. І знаючи, як користуватися лійкою» (Поступ. № 87. 29.05.2003); «Оманливий мармелад південного полудня, рідке світло розплавленого золота, торохкотіння полину і дурману у рівному, як стіл, степу» (Дзеркало тижня. № 39. 11.10.—17.10.2003)

Не менш виразальними є й інші засоби. Наприклад, синекдоха: «Сама згадка про його поезію наганяє літню тугу і радість степу, з тими неприкаяними **сонцями** над випуклими горбами трав» (Дзеркало тижня. № 39. 11.10.—17.10.2003); метонімія: «З чим і з ким конкурувати у цьому велетенському аулі, де дрібне гречкосійство звело в могилу, випило кров, висушило національну еліту, висунувши на поверхню **корнійчуків та скрипників**» (Дзеркало тижня. № 39. 11.10.—17.10.2003) тощо.

Для есе взагалі характерний високий стиль висловленого, проте дуже часто з'являються елементи розмовного стилю, інколи навіть відбувається процес зниження стилю до нейтрального. Таке поєднання непоєднуваного у стилістиці есе А. Дмитровський пояснює так: «людина, що розмовляє сама із собою, ніколи не говорить високим «штилем», це неможливо, та ще й смішно. Вона користується тими словами, які найбільш точно відображають сутність її хвилювань, думок, більше того, начебто «створює» їх заново, «породжуючи» разом з думкою, наділяючи новими смислами. Тому «орієнтація есе на розмовне мовлення» природна, це дійсно одна із внутрішніх властивостей жанру, а не літературний прийом (ми вже говорили — всі автори щирі у своїх словах). Звідси й своєрідна «різностильність» есе — схожість з усіма публіцистичними жанрами: для вираження думки використовуються і наукові терміни, і філософські поняття, і просторічні слова, й інтимні, особистісні словечки» [2, 10]. Високий стиль ораторського мовлення і «нарізка» розмовного стилю (стилістичний колаж) допомагає читачеві спостерігати за авторською думкою у різних площинах, а автору показати своє ставлення до проблеми. Активно користуються есеїсти жаргонною лексикою: «У нас здохнути поету з голоду, напевно, і вважається романтизмом; або під ментовським

кирзяком; або десь в еміграції, як Маланюк» (Дзеркало тижня. № 39. 11.10.—17.10.2003); «Атмосфера алкогольно-тютюнового застою, погані запахи, п'яний нічний народ, чоловіча **тусня**, що грає в карти на гроші, жіноча **тусня**, що ледве стоїть на ногах (ні, не стоїть — одна таки завалилася під стіл!), хрипкий запитий бармен — без сумніву, рецидивіст. І деренчлива музика з якогось допотопного динаміка» (Дзеркало тижня. № 7. 24.02.— 02.03.2007). У послужному списку есеїстів фіксуємо й ненормативну (ексцентричну) лексику: «**На фір** тут поети» (Дзеркало тижня. № 39. 11.10.—17.10.2003). Таким чином, ті філософські судження, які представляє автор, наближаються до осмислення реальних фактів.

Цікавою особливістю є збереження (на нашу думку, свідоме) соціалектних особливостей середовища, в якому живе автор. Так, наприклад, Тарас Прохасько дуже часто використовує діалектні слова: «Джон братався з ветеранами УПА, доводив до екстазу міські молодіжні дискотеки, обдаровував квітами наших бабць, влаштував роздавання **цукорків** сільським дітям...» (Поступ. № 87. 29.05.2003).

Характерні для есе й неологізми. Особливо виразними є індивідуально-авторські новотвори. Наприклад: «Я уявив собі цей симбіоз, цього дволикого **Янушенка**» (Дзеркало тижня. № 7. 24.02.— 02.03.2007).

Активно послуговуються есеїсти словами-суржиками: «Але таки ж будуть писати, начеб долучаючись до чогось, чи взагалі **поумнічать**, чи там зробити реверанс начебто, а може, а однак» (Дзеркало тижня. № 39. 11.10.—17.10.2003)

Особливо у стилістичній системі есе виділяються індивідуально-авторські, несподівані словоформи. Вони будуються за принципом тавтологічних прийомів, катахреси: «Це почуття стримує від написання справді **літературної літератури**» (Поступ. № 87. 29.05.2003).

Часто автори створюють комічно-ігровий ефект, перекручуючи слова (в основному це слова-суржики), водночас більшість із цих слів у такому контексті є індивідуально-авторськими неологізмами: «Це зовсім не романтика, хоча побутує членорозбірне критичне **мисленіє**, щовсі поети — романтики» (Дзеркало тижня. № 39. 11.10.—17.10.2003); «Принаймні для нас — мешканців Центральної Європи, які, навіть залишаючись на одному місці, якимось чином весь час виявляються (вірно) підданими чужих держав, образами чужих сновидінь, візерун-

ками на чужих тканинах або — щонайменше — безсилим свідками чужих **дебіляд** на кшталт згаданої на початку статті» (Дзеркало тижня. № 44. 16.11.—22.11.2002).

Виявом авторського суб'єктивізму в мовленнєвій системі есе є каламбури: «Заздрісні недруги навіть поширили т. зв. інформацію, ніби в ректораті місцевого університету відбувся конкурс краси, після чого звитяжних учасниць було проінструковано, в якого фасону **спіднички** вони мають запакувати свої **сіднички**: так, аби, з одного боку, гість візуально задовольнився, але, з другого, не втратив контролю над собою» (Дзеркало тижня. № 44. 16.11.—22.11.2002); «І якби самі непрості змусили мене, як вони це полюбують, скласти редукований звіт про **«сей есей»**, то я, мабуть, нагадав би їм назву їхнього ж бару: «Шо йо то йо» (там само).

Активно використовують есеїсти іншомовні слова (до речі, передають вони їх здебільшого мовою оригіналу): «У ній спочатку йшлося про те, що німецький міністр закордонних справ Штайнмаєр після зустрічі з прем'єр-міністром Януковичем заявив про «зацікавленість Європи у поглибленні стосунків з демократичною, правовою і процвітаючою (**sic!**) Україною» (Дзеркало тижня. № 7. 24.02.—02.03.2007).

Мабуть, жоден жанр, окрім есе, не використовує так широко на стильовому рівні явище інтертекстуальності: «Джон Сітгатха. П'ятдесятишестирічний британець, який на початку дев'яностих з'явився у місті. Джон, якому присвятив роман «Перверзія» Юрій Андрухович (дуже точно, дуже метафорично, дуже елегантно назвавши його «мандрівним в'язнем ноттінгемським»)» (Поступ. № 87. 29.05.2003); «І тепер, уявляючи собі, як я висиджую вісім годин в американському офісі, займаючись нецікавою мені, хоч і добре оплачуваною працею, я відчуваю приблизно той самий жах, що його відчував Набоков, уявляючи, як Гоголь ціле життя строчить свої малоросійські повісті на малоросійському наріччі» (День. № 188. 21.10.2003); «Років вісім тому, відлітаючи із Нью-Йорка до Лос-Анджелеса, я отримав від Богдана Бойчука свіже число «Світовиду» і розгорнув його вже на борту літака, пропливаючи над неозорими просторами Америки. Число відкривалось есеєм Костя Москальця «Людина на крижині», й вже на другій сторінці були рядки: «На цій крижині неможливо збудувати ні житла для себе, ані храму для Бога. Вона хистка, вона пливе і щохвилини зменшується, танучи. І той чоловік, який стоїть

на ній, — також крижина, він також зменшується з кожною хвилиною, деформується, старіє, віддаляється. Ріку можна переплвити човном, у паос-святині. Але як можна зберегти себе від розчинення, коли ти — крижина, тобто породження ріки і її невіддільна частка? На якому березі заховається крижина — і не розтане, коли повсюди вода, і чоловік — також вода... вода, що тужить за своєю випадковою, довільною формою, детермінованою льодоходом?» (там само). Знання таких текстів, звернення до них сприймається як знак сучасності, загальнокультурної орієнтації есеїста. Саме хрестоматійність та відомість інтертекстуальних елементів зумовлює їхній вплив на читача. До речі, інтертекстуальними елементами можуть бути й народні приказки, прислів'я: «Нашого цвіту — по цілому світу», — погодився я» (День. № 188. 21.10.2003). Більше того, есеїсти часто вдаються до цитування текстів із естетично зниженим смислом: «На radoщах дуже хотілося цитувати старовинний анекдот **«і ці люди забороняють мені колуватися в носі»** (Дзеркало тижня. № 7. 24.02.—02.03.2007).

Стильова особливість есе виявляється не лише на мовному рівні. Дуже часто есеїсти вдаються до графічної стилізації текстів. Так, наприклад, важливі, на думку автора, слова пишуться повністю з великої літери: «Джон, який найкраще у світі вимовляв українське слово ЛЮБЛЮ...» (Поступ. № 87. 29.05.2003);

Для есе характерне парадоксальне мислення: «Це трапилося в Австралії, з протилежного боку земної кулі, де люди (відносно нас) ходять догори ногами, де сонце котиться в протилежний бік і де нечисленні, привезені із заморських країв дерева (наприклад, яблуні або дуби, або плакучі верби) стоять без листя, бо їм, екзотам, видається (і, мабуть, слушно), що тепер там зима» (День. № 188. 21.10.2003). Парадокс виявляється навіть у навмисному пропуску розділових знаків: «Джон казав любив» (Поступ. № 87. 29.05.2003); на мовному рівні: «(Без)відповідальність інтелектуалів» (День. № 188. 21.10.2003).

Засобами вираження в есе є гумор та сатира. Наприклад: «Отак лежиш іноді на дозвіллі та й думку гадаєш: а чи не забагато наші письменники інтерв'ю дають? Ну, я розумію — поп-зірки: у них завжди наготові є щось цікавенького. Де їв, що пив, з ким на дозвіллі лежав...» (Дзеркало тижня. № 5. 07.02.—13.02.2004).

Характерним засобом есе на синтаксичному рівні є вставні конструкції. Наприклад: «Щоденники» Олеся Гончара мали б стати

справжньою культурною подією для нашого суспільства — звісно, якби в нас існувало те, що звикли розуміти під культурним суспільством, і якби це суспільство цікавилось українською культурою» (Дзеркало тижня. № 25. 26.06.— 02.07.2004); «Тому що ці «Шоденники», які писалися, очевидно, не для публікації за життя Гончара, несподівано відкрили особистість навіть глибшу, ніж у романах письменника» (там само); «Прозу свою Гончар писав, звіряючись із часом, — а час настільки стрімко змінився, що я, чесно кажучи, не впевнений, що в цих романах, у яких недосконалість і підлість життя перемагалися романтизмом, буде багато читачів у майбутньому» (там само); «Багато чим йому завдячую — насамперед із моральної точки зору, бо коли, скажімо, на союзному депутатському з'їзді цькували — з подачі української делегації, авжеж — академіка Сахарова — саме він виступив проте цієї провокації, дав мені інтерв'ю, яке врятувало і мою професійну гідність, і, як на мене, нашу національну честь» (там само).

На відміну від інших жанрів, в есе дуже часто використовуються і вставлені конструкції, до речі, здебільшого дуже великі за розміром: «А на чотириста фунтів стерлінгів він міг у ті роки у нашій любій Україні займатися тим, до чого мав справжній талант — влаштувати свята. (Одного разу він влаштував справжній бенкет для бомжів. Вони зауважили, що гроші Джон виймав з шапки. При кінці забави бомжі попросту мусили кілька разів сильно ударити мецената по голові, щоб забрати решту фунтів. Для них усе було трохи інакше, вони не бавилися)» (Поступ. № 87. 29.05.2003); «Гуцул Василь Герасим'юк казав так: «Хто може бути серед галичан цікавішим від Шептицького». (Щоправда, казав це для того, щоби показати, наскільки незвичною людиною він вважає кардинала Сліпого, який «мені цікавіший навіть від Шептицького».)» (Поступ. № 572. 27.01.2005); «Можливо, ще дитячі фенологічні спостереження схилили до переконання, що, незважаючи на все інше і на всю іншість, кожен той самий день у всіх-всіх роках є якоюсь максимальною константою, даною нам для усвідомлення незмінності зануреності у час (пізніше я випробовував це на Антоничеві, читаючи певного дня року той його вірш, який у той самий день іншого року був написаний)» (там само); «Через те, що жодна з них не пояснювала, що у цьому всьому можна робити, якщо не робити весь час ще і ще чогось гарнішого у такому домі. (Пам'ятаю,

що таке ж гнітюче враження викликали у мене малюнки, які зображували ідеальні міста за комунізму, або товариства щасливих недоумків у оточенні фальшивих добрих тигрів і левів на кольорових обкладинках «Вартової вежі»)» (Поступ. № 558. 11.01.2005).

Наявність вставних і вставлених конструкцій у синтаксичній структурі есе ми можемо пояснити тим, що вони допомагають коректувати висловлену думку. Часто ці засоби скеровані на створення емоційного ефекту, що посилює смисловий план висловленого. Також функціональне навантаження вставних і вставлених структур полягає у посиленні авторської позиції, у створенні підтексту. «Дослідники по-різному пояснюють велику кількість у тексті дужок чи тире. Одні — турботою автора про читача: текст стає легшим для сприйняття, активізує мисленнєвий процес. Інші впевнені, що ці конструкції підкреслюють думку, яка містить оцінку, надзвичайно стисло й виразно.

Головне ж пояснення пристрасті до вставних конструкцій полягає у турботі автора про правильне розуміння тексту читачем. За допомогою пояснення, розширення, доповнення, уточнення та інших семантичних функцій вставок забезпечується ідентичне авторському задуму (ідеї, концепції) прочитання тексту», — зауважує на ролі вставних конструкцій Л. Кайда [3, 50–51].

Характерною стилістичною особливістю есе є повторення слів, речень. Наприклад: «У поетів багато сонць, багато імен, багато поганських богів — напевне тому вони непередбачувані, напевне тому вони навіжені, напевне тому вони помирають раніше за інших» (Дзеркало тижня. № 39. 11.10.–17.10.2003).

Незважаючи на елітарність жанру, завуальованість мислення, есе на лексичному та синтаксичному рівнях будується так, щоб було якнайменше незрозумілих ускладнених конструкцій. Це потрібно автору для встановлення довірливого контакту між ним і читачем, адже зарозумілістю він може лише відштовхнути від прочитання твору. Хоча у системі есе, за нашим спостереженням, переважають складні речення.

Для стилістики есе характерні інверсія: «Життя — наше. Тому й цікаве» (Поступ. № 566. 20.01.2005); ампліфікація (концентрація вищезначень до одного поняття): «Джон показав нам усім, що можна бути інакшим і полюбити чужих. І стати своїм. І залишитися інакшим» (Поступ. № 87. 29.05.2003).

Ми представили лише децицю iз тих стилiстичних особливостей, якi характернi для есе. Проте стилiстичнi можливостi цього жанру набагато бiльшi. Це, за нашим спостереженням, «найстильнiший» жанр. Отже, ознаками есе є стилiстична насиченiсть, яка виявляється як на лексичному, так i на синтаксичному рiвнях.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Балаклицький М. А.* Есе як художньо-публіцистичний жанр : метод. матеріали / М. А. Балаклицький. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. — 74 с.
2. *Дмитровський А. Л.* Жанр эссе. Очерк теории жанра [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.journ-orel.ru/download.php?view.17>
3. *Кайда Л. Г.* Композиционная поэтика публицистики : учеб. пособ. / Л. Г. Кайда. — М. : Флинта; Наука, 2006. — 144 с.